

Ірина БАРБАШОВА, докторка педагогічних наук, професорка кафедри
педагогіки,
Бердянський державний педагогічний університет,
м. Бердянськ, Україна

МУЗИЧНИЙ СЕНСОРНИЙ РОЗВИТОК МОЛОДШИХ УЧНІВ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ: ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ ПІДХОДІВ

Анотація. Розкрито європейські та вітчизняні підходи щодо музичного сенсорного розвитку молодших школярів – визнання провідної ролі чуттєвих процесів в особистісному розвитку дитини, створення спеціально підготовленого предметного середовища, застосування системи тренувальних вправ та ігрових завдань з урахуванням специфіки сприймання музичної модальності й індивідуальних особливостей музичних відчуттів учнів; виконання навчальних завдань з послідовним переходом від оперування почутими звуками до маніпулювання ними за уявленням; організація різноманітних видів діяльності – слухання музики, співів, музично-ритмічних рухів; надання властивостям музичних звуків предметності (ручні знаки, стовбиця для моделювання висота музичних звуків, руху та ритму мелодії, декламування).

Ключові слова: сенсорний розвиток, молодші учні, сприймання, звуки музики, евритмія, відносна сольмізація.

Актуальність проблеми. Необхідність формування в здобувачів початкової освіти культурної компетентності [2] обов'язкове передбачає залучення до музичної творчості, основу якої закладає сенсорний розвиток, що полягає в удосконаленні вмінь сприймати звуки музики за різними ознаками – висотою, тривалістю, гучністю, тембром. Це зумовлює пошук автентичних

способів навчання молодших учнів музичної мови, застосованих на попередніх етапах історичного процесу, зокрема на початку ХХ століття, ознаменованого становленням реформаторської педагогіки, якій властиве докорінне оновлення змісту, форм, методів і засобів організації освіти.

Ступінь дослідження проблеми. Найціннішими в аспекті означеної проблеми є теоретичні дослідження й практичний досвід у галузі музичної педагогіки низки європейських і вітчизняних авторів – В. Верховинця, Е. Жак-Далькроза, З. Кодая, М. Леонтовича, С. Людкевича, М. Монтессорі, К. Орфа, С. Русової, К. Стеценка, Б. Тричкова, Р. Штайнера, Б. Яворського. Особливості організації сенсорного музичного розвитку молодших школярів на сучасному етапі відображено в наукових працях І. Барбашової [1].

Мета дослідження – висвітлити організаційно-методичний інструментарій музичного сенсорного розвитку молодших учнів на початку ХХ століття; провідним *методом дослідження* є порівняльно-зіставний.

Сутність дослідження. Найпомітнішою представницею реформаторської освітньої парадигми, такого її напрямку, як «вільне виховання», була італійська лікарка, педагогиня-гуманістка Марія Монтессорі (1870–1952). На ґрунті аналізу досвіду навчання дітей із розумовими аномаліями вчена розробила оригінальну методику сенсорного виховання, стрижнем якої була думка про визначальну роль сприймання не лише в інтелектуальному, а й особистісному розвитку. Дослідницею був розроблений спеціальний дидактичний матеріал і визначені види діяльності з ним, що спрягло формуванню в дітей 3–7 років п'ятьох видів відчуттів, у тому числі музичних слухових – це розрізнення шумів (ідентифікація коробочок, наповнених сипучими речовинами), музичних звуків за висотою і гучністю (за допомогою свистків, дзвіночків, музичних інструментів). Такий дидактичний матеріал авторка розглядала як підготовлене предметне середовище, у якому вихованці могли б розкрити свій внутрішній потенціал у процесі самостійної діяльності, та визначила чіткі вимоги до користування цими засобами: вільний вибір дитиною об'єктів сприймання за своїми інтересами й здібностями; індивідуальний темп опанування слухових музичних перцептивних

операцій; автономність сенсорного змісту, тобто демонстрування якоїсь однієї властивості музичних звуків; варіативність обстеження об'єктів: ізолюваність слухового аналізатора або залучення кількох видів відчуттів (зорово-слухове обстеження); поступове зменшення відмінностей між чутними звуками за їхньою висотою, гучністю, тривалістю тощо.

Досвід М. Монтесорі щодо вдосконалення музикального слуху школярів вивчала і реалізовувала відома вітчизняна педагогиня та громадська діячка С. Русова (1856–1940). Вона доводила, що формування перцептивних процесів є першим кроком у розвитку свідомості дитини та радила формувати в учнів уявлення про природні шуми, мовні та музичні звуки, використовувати вправи й ігри на розрізнення тембрового забарвлення звуків, гучних і тихих звуків, метро-ритмічних і звуковисотних відношень. Найсприятливішим періодом для здійснення цілеспрямованих впливів на сферу сприймання вчена вважала вік до 10 років і пояснювала це анатомо-фізіологічним визріванням відповідних органів, а також припускала, що відчуття кожної особи мають індивідуальний напрямок.

Плідною для пошуків нових шляхів сенсорного музичного розвитку молодших учнів, зокрема синкретичного формування в них музикального слуху, артикуляційних умінь, орієнтування в просторі, стала ідея евритмії (рівномірності ритму в музиці, танці та вимові), реалізована в освітній діяльності німецького філософа, фундатора вальдорфської педагогіки Рудольфа Штайнера (1861–1925), швейцарського композитора і педагога Еміля Жак-Далькроза (1865–1950), українських музикантів і педагогів Миколи Леонтовича (1877–1921), Болеслава Яворського (1877–1942), Станіслава Людкевича (1879–1979), Василя Верховинця (1880–1938), угорського фольклориста і просвітника Золтана Кодая (1882–1967), німецького педагога-музиканта Карла Орфа (1895–1982). На відміну від панівної в той час «співацької» концепції навчання музики, принцип ритмопластичного виховання припускав своєрідну матеріалізацію багатьох елементів музичної мови (темпу, ритмічного малюнка, фразування, динаміки, гармонії та ін.) за допомогою крокування, плескання, танців, диригування,

речитативів, драматизації, декламування найрізноманітніших приказок, лічилок, скоромовок, закличок, веснянок.

Збагаченню способів удосконалення музичної перцепції молодших школярів сприяло впровадження в практику навчання співу відносної (релятивної) сольмізації – інтонування з називанням звуків умовними складами (ЙО, ЛЕ, ВІ, НА, ЗО, РА, ТІ) і застосуванням так званих ручних знаків, що наочно зображували звуковисотний рух мелодії (Золтан Кодай). Високоєфективним щодо розвитку в учнів музикального слуху виявився запропонований вітчизняним музикознавцем Кирилом Стеценком (1882–1922) і ґрунтовно розроблений болгарським педагогом Борисом Тричковим (1881–1944) метод і водночас навчальний посібник «стовбиця», який графічно моделював мажорну або мінорну гаму, забезпечував тісний взаємозв'язок слухових уявлень про якість тону з його словесною назвою (до, ре, мі, ...) та зоровим образом ступені ладу. Учитель показував рукою рух мелодії та організовував різноманітні вправи: послідовний спів висхідної або низхідної гами, спів із перервою на будь-якому звуці, повторенням тону, поверненням до нього («зигзаг»), спів гами стрибками, двоголосний спів тощо. Прийоми надання нематеріальним музичним явищам умовної предметності стали, на нашу думку, цінною знахідкою для методики перцептивного навчання взагалі, оскільки практично реалізовували механізм поступового переведення чуттєвих вражень у стійкі сенсорні уявлення.

Основні висновки. Отже, на початку ХХ століття активно формувалися прямі дидактичні впливи на музичні сенсорні процеси дітей молодшого шкільного віку: до провідних методів віднесено спостереження музичних звуків засобами підготовленого предметного середовища (спеціального навчального обладнання), тренувальні вправи й ігрові завдання, послідовність і дозування яких зумовлено специфікою сприймання музичної модальності, індивідуальними особливостями сформованості у вихованця відповідних чуттєвих процесів; виконання навчальних завдань пропонувалось організовувати за певним алгоритмом, а поетапність управління музичними перцептивними діями включала послідовний перехід від оперування почутими

звуками до маніпулювання ними за уявленням; закріпленню сформованих уявлень і збагаченню способів обстеження музичних звуків сприяли різноманітні види навчально-перцептивної діяльності – слухання музики, співи, музично-ритмічні рухи; важливим принципом ознайомлення учнів із властивостями музичних звуків, що є нематеріальними явищами, уважалось надання їм деякої предметності (ручні знаки, стовбиця, за допомогою яких моделюється висота музичного звука та рух мелодії, музично-ритмічні рухи, декламування).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРА

1. Барбашова І. А. Дидактична система сенсорного розвитку молодших школярів : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.09. Київ, 2018. 38 с.
2. Про затвердження Державного стандарту початкової освіти : Постанова КМ України від 06.10.2020 № 87-2018-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-п#Text> (дата звернення: 28.05.2023).